

Олена Хрущ,

кандидат психологічних наук, доцент,
Лауреат премії Кабінету Міністрів України за внесок
молоді у розбудову держави,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Olena Khrushch,

Candidate of Psychology, assistant professor,
the Prizewinner of the Cabinet of Ukraine
for the Contribution of Youth to the State building,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

ПСИХОЛОГІЯ ЕКОЛОГІЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ **PSYCHOLOGY ECOLOGISM IN THE CONDITIONS OF GLOBALISATION**

The author analyzes psychological factors of the ecological culture development of the person in the conditions of globalisation. Psychology as a science about «the person's soul» is most closely connected with ecologism and makes essence of scientific searches of sincere mutual relations between the person and the nature.

Keywords: ecological culture, globalisation, ecologism, the person, the nature, interpersonal relations.

Автор аналізує психологічні засади розвитку екологічної культури особистості в умовах глобалізації. Психологія як наука про «душу людини» найбільш тісно пов'язана з екологізмом, становить сутність наукових пошуків душевних взаємин між людиною і природою.

Ключові слова: екологічна культура, глобалізація, екологізм, людина, природа, міжлюдські відносини.

Актуальність проблеми. Більшість дослідників проблем охорони і збереження природи стверджують, що причинами згубного впливу на природу є низька екологічна культура, незнання правових та моральних норм її збереження. Рідко хто вказує на те, що одна із чи не найосновніших причин криється в психології людини. «Нинішнє ставлення людини світу, до природи сприймається нами як фактор збільшення цивілізаційної кризи. Він стає вектором, який вказує на шлях до загибелі всього людства і всієї природи Землі», — так стверджує вчений філософ А.В.Толстоухов [1,4].

Основний зміст статті. Людина, будучи сама частинкою природи, не завжди усвідомлює, що зобов'язана жити в злагоді з природою. Автор вище цитованих слів, посилаючись на Ауреліано Печчеї, говорить, що «глобальні проблеми, у тому числі й екологічні, знаходяться всередині самої людини, (підкреслення наше — О.Х.), а не поза нею, тому і подолання екологічної кризи передбачає, передусім, сутнісну зміну самої людини» [2,7]. Йдеться про зміну її психології у ставленні до природи.

Аналіз діяльності людини в сьгоднішніх Карпатах показує, що ніколи так безвідповідально і бездумно не знищувалась природа, як тепер, в період первинного накопичення капіталу. Більш заможні, придбавши пилораму, вантажну машину, не рахуючись ні з чим, намагаються тут же, зразу стати багатими. В своїй господарській, а точніше, безгосподарській діяльності, незважаючи на легку ранимість гірської природи, завдають їй важкої, непередбачуваної, а часто непоправимої шкоди — вирубують ліси, руйнують русла річок, винищують рідкісних звірів і птахів тощо. Природа для них — бездонна кладова для особистого матеріального збагачення.

Ті, що не мають навіть примітивних засобів виробництва, щоб вирватись із злиднів, на природу дивляться як на засіб виживання. Як перші, так і другі грубо порушують баланс біосфери, фактично рубають гілку, на якій сидять. Така вже психологія споживача періоду капіталізації.

Зниження якості життя у складних гірських умовах, деградація багатьох людей через відсутність постійної роботи, пиятику, втрата гармонії між людиною і природою як наслідок економічної та суспільно-політичної кризи та надто складних процесів становлення демократії в Україні призводить до деградації довкілля.

З точки зору психології, науки про психіку як індивідуального, глибинного, особистісного сприйняття, відображення світу, що регулює діяльність людини (процеси, стани, властивості), необхідно більш чітко осмислити суть понять «екологія» та «екологізм».

Екологія як збереження природи, тісно пов'язана з такими поняттями, як екологічна культура, екологічне виховання тощо. Сьогодні екологія — багатогранна комплексна наука, коло завдань якої охоплює практично всі питання, пов'язані зі взаємовідносинами людини і природи, з гармонізацією цих відносин. Це наука про збереження того, що природою дано і що в ній є.

Екологізм, за визначенням відомого філософа Т.В.Гардашук, — це «ідейно-світоглядна надбудова над сучасною проблематикою, зумовленою деградацією довкілля, зростанням екологічних ризиків і зниженням якості життя людини» [3, 182]. Екологізм — більш глибоке і ширше поняття, що включає, на нашу думку, і психологічне ставлення людини до природи. Еколог-спеціаліст, екологісти-люди, які люблять і зберігають природу, що проявляється в активній діяльності з її захисту.

На думку Т.В.Гардашук, запровадження поняття «екологізм» дозволяє відокремити на понятійному рівні сферу власне наукових досліджень у галузі екології від ширших узагальнень щодо стосунків між людиною та довкіллям, а також форм суспільної діяльності, що мають на меті впливати на перебіг цих стосунків. Поняття «екологізм» дозволяє уникати неадекватного вживання терміну «екологія», девальвації його первинного змісту, «Екологізм дійсно відповідає критеріям світогляду, оскільки в своїх побудовах спирається на наукові знання, позанауковий досвід, традиції, мудрість, віру, цінності, на основі чого виробляються настанови щодо форм суспільної діяльності й індивідуальної поведінки» [4, 183].

Психологія як наука про «душу людини» найбільш тісно пов'язана саме з екологізмом, становить сутність наукових пошуків душевних взаємин між людиною і природою. Це і усвідомлення шкідливості негуманного принципу «панування над природою», і турбота про екологічну справедливість, антиглобалістську спрямованість регіональних і локальних програм збереження природи.

Якщо екологія має в основному «охоронну» орієнтацію, спрямовану на збереження флори, фауни, кращих зразків дикої природи, то екологізм — більш широке поняття, яке включає не тільки охорону того, що є, але й досліджує причини виснаження природних ресурсів, занепаду культурно-природної спадщини під стрімким натиском індустріалізації та урбанізації. Саме екологізм як світоглядний напрям спрямований на вивчення проблем, що пов'язані із небезпечними наслідками промислового і побутового забруднення довкілля, проблемами більш безпечного використання ядерної енергетики, природозберігаючого господарювання, техніко-економічного прогресу, що не завжди безпечно для здоров'я і життя людей, тощо.

Психологія більш тісно пов'язана з екологізмом як масовим розвитком суспільної свідомості, коли не лише фахівці-екологи борються за збереження природи, але й широкий загал екологів без відповідної фахової освіти, не будучи професійно пов'язаним з природоохоронною діяльністю, стурбований недбалим ставленням до природи.

Екологів ще називають «екоактивістами», «зеленими», які свідомо чи інтуїтивно включаються в діяльність за збереження довкілля, беруть участь в екологічних рухах, підтримують рішення уряду щодо поліпшення стану довкілля, борються за чистоту територій, де вони проживають, насаджують дерева тощо.

В надто широких, глобальних масштабах екологістських рухів значна увага приділялась правовим регулятивам, правилам, яких повинні дотримуватись люди у відносинах з природою. Проблеми психологічного та морального вимірів залишались поза увагою. Глобалізм «подім'яв» під себе живу основу взаємин людини і природи, які склалися впродовж сотень і тисяч років. За широким загалом ігнорувались, не досліджувались ні психологія жителів конкретного регіону, ні існуючі там традиційні взаємини їх з природою, ні ціннісні орієнтації локальних громад у ставленні до природи. Більше того, вивчати згадані проблеми вважалося провінціалізмом, чимось другорядним, відсталим, не модним. Перевага надавалась правовим аспектам — законам, постановам, рішенням.

Сьогодні виникає потреба досліджувати ті проблеми, які не могли бути висвітлені у межах усталеного «правоцентризму». «Це і ставлення людини до природи, і етичні аспекти етнонаціональних відносин, і оновлене, позбавлене ідеологічних лаштунків сприйняття культурних цінностей, і проблеми білетики, і соціально-політичні, і господарчі виміри сучасної моральної культури тощо» [5, 4-5].

До цього ми додамо: потреба глибокого вивчення психології етосу — психології тих автохтонних груп населення, які впродовж віків не змінювали місце перебування, життєдіяльність яких залежала від природно-кліматичних умов, що неминуче впливало на формування їх психіки.

Сьогодні, коли глобалізаційні процеси поширюються на весь світ, проникають у найвіддаленіші регіони, де ще зберігаються давні традиції, звичаї, усталені віками міжлюдські відносини, виникає протистояння двох тенденцій. З одного боку, глобалізаційні процеси спонукають до оновлення відносин, сприяють швидшому відмиранню тих традицій, звичок, «змертвілих» норм, які гальмують розвиток сучасних взаємовідносин, а з другого боку, «борці» з глобалізацією «...висувають зазвичай цінності так званої високої моральності, зокрема вірність народові, батьківщині і релігійним святиням, готовність до самопожертви, що в контексті нинішніх терористичних акцій набуває конкретного і страшного сенсу» [6,5].

Ці два виміри, дві протилежні позиції з погляду психології гуманізму потребують певного зближення тих, хто занепокоєний розвитком глобалізаційних процесів, їх нівелюючим впливом на усталений спосіб життя і не бачить в них нічого позитивного, і тих, хто в глобалізації вбачає каталізатор швидких змін і прогресу.

Необхідна виважена, толерантна і розумна згода, рівноцінне поєднання загальнолюдських, національних, регіональних і етнічних цінностей, які зрештою, збагачують і доповнюють загальні цінності.

На думку філософа Т.Г. Аболіної, «...основою для витлумачення людського світу як істинної цілісності «правильного порядку», що має власну енергію розвитку, може бути органічна взаємопов'язаність всезагального і особливого, єдиного і множинного, яка досягається на різних етапах культурно-історичного розвитку людства у вигляді значущих конкретних цілісностей» [7, 63].

На думку багатьох зарубіжних дослідників, глобалізація породжує екологічні кризи. Вчені тих країн, в яких вже надто дошкульно відчуються негативні наслідки техногенних впливів, критикують свої уряди за недостатню увагу до збереження природи, за те, що там природа розглядається виключно як джерело ресурсів, як матеріальна база для економічного зростання.

Впродовж останніх років в Україні відбувається посилена капіталізація. Все, в першу чергу природа, перетворюється в гроші, в джерело прибутків. В Карпатах бездумно і не по-господарськи знищуються ліси, камінь і пісок, заповідні рослини і ягідники, все перетворюється на капітал.

До того ж, на потужних хвилях глобалізації на природу Карпат напливають ті технології, що спрямовані «на задоволення усіх людських бажань будь-якою ціною, а не лише базових, природних потреб людини, — як стверджує відома філософ Тетяна Василівна Гардашук в монографії «Концептуальні параметри екологізму» [8, 89].

У березні 2008 р. в університеті Маршал, Західна Вірджинія, США, відбулись 31 наукові Аппалачські студії, тобто Міжнародна конференція. В ній брали участь науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, які виступили з доповідями: Ю.М.Москаленко — «Філософські проблеми природоохоронної діяльності»; В.Д.Хрущ — «Розвиток освітнього простору в умовах гірського середовища»; І.Б.Червінська «Система виховання в гірських поселеннях Карпат»; Р.Познанський — «Освітньо-культурні традиції населення Українських Карпат»; О.В.Хрущ — «Характерологічні особливості населення Східних Карпат».

У зв'язку з тим, що проблематика наукових доповідей стосувалась різних напрямів єдиної гірської тематики, була організована спеціальна секція конференції «Карпати — Аппалачі: порівняльна характеристика екосистем та їх збереження». Секцією керував відомий американський вчений, доктор соціології, професор Дальтонського державного коледжу (штат Джорджія) Дональд Девіс, який займається вивченням соціального розвитку в Східних Карпатах.

Головним лейтмотивом доповідей і виступів на пленарному та секційних засіданнях було:

- подолання екологічної кризи зустрічатиметься із значними труднощами до тих пір, поки пануватимуть корпоративні інтереси, бюрократична система індустріального суспільства, байдужість федеральної влади до збереження гір Аппалачі, в т.ч. і Карпат;
- екологічні проблеми є наслідком неправильного господарювання і обумовлені матеріальними умовами незбалансованого розвитку суспільства, де прискорене економічне зростання наносить часто непоправну шкоду природі;
- видобуток вугілля в Аппалачах, заготівля каменю (про ліси Аппалач мова вже й не йшла, оскільки промислової деревини, красивих і потужних лісів, тим більше пралісів фактично уже немає — О.Х.), розбудова промислових підприємств у гірській місцевості тощо спрямовані проти природного світу;
- нові технології господарювання повинні враховувати не лише доходи, які вони принесуть власникам, а, в першу чергу, чи не завдадуть вони шкоди природі.

Успіх природоохоронних заходів промовці вбачають не лише в діях держави, яка не завжди хоче виступити проти потужних корпорацій та бізнесу, а в активізації місцевих громад, які розумно повинні використовувати дари природи, не прагнучи володарювати над нею, більше того — змінити її.

Матеріали 31 Аппалачських студій, зміст виголошених доповідей, особисте ознайомлення з багатючими і різноманітними матеріалами «Музею Аппалачі» (штат Кентуккі, США), музеї, акваріуми штату Теннессі дають нам підстави підтвердити, що аналіз досліджень американських соціологів М.Букчина, А.Наесса, Е.Лайта, зроблений українським вченим-філософом Т.В.Гардашук, повністю відповідає настроям і поглядам американських екологів сьогодення [9, 88-105].

Аналізуючи соціальну екологію, започатковану в шістдесятих роках ХХ ст. американським дослідником М.Букчином, Т.В.Гардашук вказує на жорстку критику останнім політичної та економічної системи західного суспільства, в основному США, як «головного чинника екологічної кризи», капіталізацію відносин він називав «раковою пухлиною» і найбільшою хворобою, від якої будь-коли потерпало суспільство» [9, 89].

На його думку, витоки екологічної кризи полягають в «...в авторитаризмі соціальних, політичних та економічних інститутів капіталістичного суспільства, а також в експансії технологій...» [9, 89], які спрямовані не на благо всього суспільства, а на користь окремих особистостей.

В роботі «На шляху до екологічного суспільства» М.Букчина, яку аналізує Т.В.Гардашук, звертається увага на те, що «будь-яка економічна структура, яка обирає своїм пріоритетом зростання будь-якою ціною, неминуче спрямовує себе проти природного світу, залишаючи після себе руїну. Під натиском економічного пресу держава та підпорядковані їй люди заміщують органічне або природне — на штучне, наприклад, ґрунт на бетон, природні ліси, що підтримують розмаїття життєвих форм та землі — на спрощені антропогенні екосистеми тощо [9, 90]. Ці думки М.Букчин висловлював у 60-90 роках ХХ ст., але вони й понині актуальні для нашої української дійсності.

Ряд доповідей 31 Аппалачських студій розглядали проблему морально-психологічного підґрунтя у взаєминах людини і природи, аналізували труднощі, які лежать на шляху борців за збереження і розвитку природи.

Серед них є й такі, які характерні не лише для США, але й України. Це несприйняття екологів та екологізму. Основу такого ставлення складають економічні інтереси. Проти екологів виступають землевласники, які хочуть як можна більше із землі взяти, але в неї як можна менше вкласти (психологія споживача), лісорозробники, що бажують збагатитись «тут же і негайно», не думаючи про майбутнє; рибалки та мисливці, що заради кількя — хвилинного задоволення винищують тварин, які занесені до Червоної книги, зникаючих видів (інстинкт хижака).

Проти екологів ведуть боротьбу окремі місцеві діячі на Івано-Франківщині (мається на увазі Косівський «епопей» створення природного парку, яка триває уже впродовж багатьох років).

Потужні підприємці мають змогу лобювати свої споживацькі інтереси як в середніх, так і вищих ешелонах влади і в Радах. Це не є чимось новим у людській історії. Так було в американських Аппалачах, у північних штатах США, поблизу Канади, де ми бачили жалюгідні ліси як наслідок перетворення природи в гроші. Не дотримуються природоохоронного законодавства і ті, що починають розвивати велике виробництво, яке завдає непоправимої шкоди природі. За гарними заявами — забезпечити національний ринок національними виробами, створити додаткові робочі місця тощо — ховаються недобрі мотиви: ненаситне бажання особистого збагачення, психологія «повного достатку» будь-якою ціною тощо. Мало хто із сьогоднішніх підприємців у Карпатах думає про збереження природи як загальнолюдської цінності, про розвиток держави як необхідної умови власного процвітання, зрештою, про майбутнє України. Найчастіше вони, новоукраїнці, стоять на перешкоді створення нових заповідних територій, природних парків тощо. Психологія приватника, його обмежене бачення майбутнього підштовхує до спротиву здоровому глуздові екологів.

Ознайомлення з історією руху опозиційного екологізму в США показало, що там, особливо в 60-70 рр. минулого століття виступали проти «Акту про види, яким загрожує знищення» (The Endangered Species Act), проти заборони меліорації водно-болотних угідь та ін.

Такими антиекологічними були рухи «за права власників», за «мудре природокористування», за «захист вільного підприємництва» тощо. Все це подавалось як турбота про людей.

Психологію приватного власника, яка не підноситься до розуміння збереження природи для всіх, можна перебороти:

- компенсацією з боку держави тих недодержаних прибутків, суб'єктами господарювання які могли би бути одержані ними, не вдаючись до безжалюїної експлуатації природи;
- інформаційно-просвітницькою діяльністю природоохоронних органів держави і громадських організацій;
- суворим дотриманням природоохоронного законодавства і санкціями за його порушення;
- формуванням з дошкільного, шкільного, юнацького віку бережливого ставлення до природи, вкорінення в психологію переконавання, що знищення природи — злочин.

Сьогодні, коли приватна власність в Україні починає бути однією з найвищих суспільних цінностей, потрібно бути виключно пильними щодо охорони природи — лісів, які щезають, річок, по середині яких виростають багатопверхові котеджі «новоукраїнців», тварин, яких внуки наші побачать лише на малюнках. Психологія споживання не знає меж. Але ще не пізно.

Пізно буде тоді, коли утворяться великі корпорації в тих галузях, де безпосередньо використовуються природні ресурси — гори, ліси, сільськогосподарські угіддя, надра. Досвід показує, що корпорації свої інтереси намагаються поставити вище державних. Їх представники не жалітимуть грошей та інших засобів, щоб впливати на законотворців та екологічне законодавство. Така психологія власника. Ця психологія найбільш небезпечна тоді, коли корпорації мають міжнародний глобальний характер.

Успіх подолання спротиву екологізму ми вбачаємо не в боротьбі з приватною власністю. Це вже наша країна проходила в радянський період. Корінь успіху у підвищенні екологічної культури всього населення, особливо підростаючого покоління, яке ще не настільки заражене жадобою збагачення за всяку ціну, в першу чергу за рахунок природи.

Висновки. Найкращим інструментом і засобом формування психології природоохоронця є школа, цілеспрямоване екологічне виховання учнів. Майбутні підприємці, державні діячі, політики будуть не лише розуміти, але й відчувати, переживати легку ранимість природи, якщо це буде закладено в них школою, системою формування екологічної свідомості, екологічних почуттів і переконань.

Окрім школи, проти антиекологів повинно більш рішуче виступати законодавство та органи, які забезпечують виконання вимог законів. Потрібна й мудра державна політика природоохоронного господарювання. Все це необхідне для подальшого розвитку та збереження життя на планеті Земля. На мудре та і глибокофілософське запитання Т. В. Гардашук «Тож чи можливе буття людини в середовищі позбавленому життя? [9, 182] може бути лише одна відповідь: «Ні!». Над змістом цього заперечення треба думати сьогодні, завтра, завжди.

1. Толстоухов А.В. Передмова // Філософія природи. Монографія. — К., 2006. — С.4.
2. Там само. — С.7.
3. Гардашук Т.В. Концептуальні параметри екологізму. — К., 2005. — С.182.
4. Там само. — С.183.
5. Малахов В.А., Вступне слово // Етнос і мораль у сучасному світі. — К., 2004. — С.4-5.
6. Малахов В.А. — Там само. — С. 5.
7. Аболіна Т.Г. Гуманістичний етос моральної культури // Етнос і мораль у сучасному світі. — К.: Парапан, 2004. — С.63.
8. Гардашук Т.В. Концептуальні параметри екологізму. — К.: Парапан, 2005. — С.89.
9. Гардашук Т.В. Соціальний та біорегіональний напрями екологізму. — К., 2005. — С.89-182.